

Реаговање на текст „О једном уџбенику Националне безбедности“ и одговор на то реаговање публикују се истовремено, с намером да се читаоцима *Војног дела* пружи могућност да у континуитету прате полемику, који би умногоме био нарушен чињеницом да ће следећи број *Војног дела* бити тематски – у потпуности посвећен научно-стручном скупу „Науке одбране – 2011“.

Уредник

КРИТИЧКИ ОСВРТ ИЛИ „КРИТИЗЕРСКИ ИНЖЕЊЕРИНГ“

Андреја Савић

Академија за дипломатију и безбедност, Београд

Рад представља реаговање на критички осврт „О једном уџбенику Националне безбедности“ Предрага Илића са Правног факултета Универзитета Синергија из Бијељине (Република Српска, Босна и Херцеговина), објављеног у *Војном делу* из Београда (2010, вол. 62, бр. 3, стр. 232–242). На основу анализе примедби методолошког и техничког карактера, датих у приказу уџбеника, износе се аргументи са становишта актуелности приказа, компетентности и научне заснованости.

Кључне речи: *критички осврт, методолошка структура, технички пропусти, критизерство, приказ, приказивач, спиновање, критизерски инжењеринг.*

Основна грешка коју лако може учинити свако ко пише приказ неке књиге је у томе да ли се, у психолошком и професионалном смислу, може издићи на ниво објективности и стручности или не. Односно, да ли су побуде ауторског „критичког осврта“ засноване на професионалној посвећености одређеној теми (области) или (ти) релевантној компетентности. Да ли се кроз „критички осврт“ крије, у позадини, став институције којом се аутор приказа „покрива“ или његових истомишљеника у односу на институцију (издавача) и аутора књиге? Или је, можда, све то у функцији личног анимозитета према аутору књиге или издавачу.

Чини ми се да овде, у овом приказу, има од свега помало. Пошто је његов потписник са једног приватног универзитета из Републике Српске за мене, у први мах, био потпуни „анонимус“ у области којом се ја бавим, упустио сам се у интернет претраживања (маја 2011, када је часопис изашао). Увидом у званични сајт овог универзитета из Бијељине у списку наставног особља нисам нашао име потписаног аутора „критичког осврта“. Даљим претраживањем сам нашао на име Предраг Д. Илић на списку наставника приватног Интернационалног универзитета из Новог Пазара, департамент у Панчеву, за „обавештајне предмете“, а на актуелном званичном сајту поменутог универзитета из Новог Пазара,

установио сам да је то исти Илић из Панчева од пре 3–4 године, који је у 2010. години акредитован за предмет „Савремени обавештајни системи.“

Из упитника наставника Интернационалног универзитета из Новог Пазара види се да је др П. Илић биран у звање ванредног професора, при чему је наведено 10 репрезентативних референци, од којих је само једна давна монографија, преточена из његове докторске дисертације одбрањене на Правном факултету БУ под насловом „Ватикан и слом Краљевине Југославије у Другом светском рату“, у издању Графомаркета, Београд, 1996, 5 чланака искључиво у часопису *Безбедност*, једна интерна публикација Института безбедности 1998. године (која је наведена као његова књига, мада је он само један од три коаутора) и један новински чланак. Његов списак репрезентативних референци завршава се са два приказа књига других аутора, једног који се односи на коришћење интелектуалне својине (Милан Милошевић, „Систем државне безбедности, или(ти) кићење туђим перјем“, *Безбедност*, 5/2001, стр. 685–699) и другог, који се односи на предмет овог рада, али без навођења броја *Војног дела*, ни страница, што указује на то да је приказано пре објављивања.

Интересантно је да П. Д. Илић у упитнику уопште не наводи своју контроверзну књигу „Српска православна црква и тајна Дахау: мит и истина о заточеништву патријарха Гаврила и епископа Николаја у концентрационом логору Дахау“ (издавач аутор, 2006, ИСБН: 86–908927–0-2), која је доживела карактер националне афере уз, малтене, плебисцитарну осуду и стручне и лаичке јавности у Србији и дијаспори.¹ Што се тиче других података, упитник наставника је потпуно празан – без радова са *SCI* листе, без цитираности, без учешћа у пројектима, без менторства. Дакле, без испуњавања законских услова за избор у звање ванредног професора. Исто тако, може се уочити и просто поставити следеће питање: Зашто се, ако је већ приказао рад „О једном уџбенику националне безбедности“ у упитнику приватног новопазарског универзитета, чији је председник муфтија Муамер еф. Зукорлић, није у часопису потписао као њихов акредитовани наставник, него је навео универзитет Синергија из Бијељине где га нема на списку наставног особља?

И тако, интернет претраживањем, од Бијељине, Панчева, Новог Пазара, даљим ишчитавањем схватио сам, на своје људско разочарење, да је аутор приказа, у ствари, мој бивши дугогодишњи колега, пензионисани доцент са Криминалистичко-полицијске академије из Београда коме сам, стицајем животних прилика, сада већ давних 90-тих година прошлог века био и непосредни руководилац у Институту безбедности. Тај Институт помињем и из других разлога, јер је у последњим деценијама заједничке државе, па и у Милошевићевој ери, дао значајан допринос изучавању теоријске мисли у области безбедности на экс-југословенском простору и битно утицао на концепирање високошколских институција у Земуну, Скопљу, Загребу, Љубљани и другде, а 90-тих и Полицијске академије, која је пре 4–5 година – спајањем са ранијом Вишом школом за унутрашње послове – преименована у Криминалистичко-полицијску академију.

¹ О овој књизи П. Илића објављено је много текстова у часописима и медијима, па чак и једна студија: Владимир Димитријевић, „Оклеветани светац/Владика Николај и србобобија“, ЛИО, Горњи Милановац, 2007. У овој студији су изнете суштинске научне (не техничке) примедбе на резултате Илићевих истраживања. У то се нећу упуштати, јер нисам експерт за религију.

Тих неколико констатација о аутору приказа представљају и део мог одговора на изношење неких података о мојој радној биографији, јер се у приказу, на неколико места, нека његова закључивања о деловима уџбеника повезују и са мојим личним референцама.

Др П. Илић најпре говори да до сада није износио своје мишљење о уџбенику (подсећам да је рукопис дат у штампу 2006, а објављен и распродат 2007) у очекивању да ће то „учинити неко од формално позванијих аутора“. Пошто се то није догодило, аутор приказа сматра „да је то потребно учинити, макар и са извесним закашњењем“. Ово појашњење је подупрто и тврдњом да је исти издавач 2009. објавио књигу другог аутора под истим насловом, што се може тумачити „као фактичка критика Савићевог уџбеника“.

Може се уочити неколико битних полазних теза у приказу др П. Илића. Први се односи на актуелност приказа, што је реално слаба тачка, чега је и сам аутор свестан. Од 2007, када се књига појавила, није било реаговања стручне јавности, а пред аутором приказа је искрсао проблем како објаснити разлоге о писању приказа после толико година. Други се односи на питање компетентности. Аутор приказа признаје да има „формално позванијих“ од њега, али у одсуству реаговања позванијих, дакле стручнијих од њега, сматра да фактички и он (као теоретичар религије, прим. А. С.) може да приказује проблематику националне безбедности. Питање компетентности је, у ствари, главни проблем аутора приказа. То што је он у једном периоду радио у специјализованој државној установи у области безбедности не значи и личну компетентност да о њој теоријски просуђује.

Али, пошто су трендови у домаћој јавности такви да се, после 2000, срећемо у медијском простору са (псеудо)експертима и тзв. „енциклопедистима“ за безбедност, дозвољавам себи примисао да можда и аутор приказа размишља на сличан начин. Дакле, (не)успешни теоретичар религије улази у област националне безбедности, сматрајући да изношењем свог мишљења о овој књизи као „првенцу“ у својој области испуњава личну научну мисију. Претпостављам да је аутору приказа, који је тада био доцент на предмету Међународно јавно право (и ако није дипломирани правник) то било познато, јер се у једном ранијем периоду бавио и полицијским школством у својству помоћника министра унутрашњих послова. Свесним прећуткивањем тог периода, он извлачи закључке који за неупућене могу бити прихватљиви, јер (не)адекватном композицијом уџбеника, студенти су, како каже, „...ускраћени чак и за елементарна сазнања о већини других, исто тако важних категорија и области националне безбедности.“ Нигде ни речи о комплементарном садржају сродних дисциплина и избегавања подударности и преплитања садржаја са становишта целокупног наставног плана и програма, који је био у настанку и који је требало да премости старо и ново, пре акредитације установе и програма по новим прописима.²

² Исте 2007. године исти издавач објавио је уџбеник мог бившег сарадника, сада врло запаженог и перспективног теоретичара, ванредног професора др Младена Бајагића под називом „Основи безбедности“ (Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007), коме сам имао част да будем у комисији за одбрану докторске дисертације и био први рецензент ове књиге која је, својим садржајем, била комплементарна мом уџбенику „Национална безбедност“ и представљала један од извора са списка литературе.

Тврдња да је издавач после две године, објављивањем уџбеника другог аутора под истим насловом,³ по његовом мишљењу, „фактичка критика Савићевог уџбеника“ дата је само у једној реченици, без ширег образложења, јер требало је следити генералну критичку линију приказа. Дакле, субјективна и неутемељена оцена, а у стварности је истина сасвим другачија: аутор тог новијег уџбеника био је мој дугогодишњи асистент, који ме је након тадашњег избора у звање доцента „наследно“ на неким безбедносним предметима. Наравно да је његов уџбеник настао према новом акредитованом силабусу, уз моју подршку и, без лажне скромности, на матрици научне мисли коју сам све време промовисао у „транзицији“ безбедносних дисциплина од традиционалних, идеолошки обојених ка савременим, модерним приступима у домаћој теорији. Сваки професор је срећан ако остави достојне и перспективне „наследнике“, а у овом случају ја се, субјективно, тако и осећам.

У приказу уџбеника се, такође, уз констатацију да „појава и коришћење те књиге не само да заслужује пажњу и наше научне и стручне јавности...“ дају, по принципу вруће-хладно, примедбе које се односе на методолошку структуру и оне техничког карактера у оквиру 6 тачака. У одговору ћу настојати да, следећи методолошку конструкцију аутора приказа, укажем на (не)оправданост, односно на (не)објективност у закључивању.

Исто тако, др П. Илићу морам честитати на огромном труду, утрошеном времену и усмеравању своје енергије на ту књигу која је једна од мојих петнаестак књига у земљи и иностранству, било ауторских било коауторских. Таква посвећеност мени је, у најмању руку, чудна. Или, како наводи аутор приказа, „... чудно да аутор бројних уџбеника из области безбедности кога неки сматрају најпознатијим теоретичарем националне безбедности не само у Србији, већ и њеном ширем окружењу може да начини толико пропуста,“ односно да би питање одговорности за то проширио и на издавача (рецензенте, уредника, лектора и коректора). Др П. Илић се овде поставља и као врховни научни ауторитет, али и као пресудитељ и аутору књиге и издавачу. То не може да сакрије ни његово невероватно „брушење“ и нијансирање реченица у дисквалификацији аутора књиге и издавача, како би се његов приказ задржао на нивоу културе дијалога и учинио текст теоријски подобним за објављивање. У супротном, била би то само још једна од „пашквила“ по којима др П. Илић све више постаје препознатљив у јавности. То је, наравно, једна хипотетичка могућност, али је – по мишљењу не само аутора књиге – она, нажалост, и вероватна. Јер, за своје скромне теоријске дomete и завршетак радне каријере у полицијском школству у звању доцента не треба да тражи кривце ни у институцији нити у појединцима.

Осим бављења општим флоскулама о овој првој књизи у нашој теорији под насловом „Национална безбедност“, аутор приказа обраћа пажњу на њену методолошку структуру, или на „план и композицију, као и сам садржај овог уџбеника.“ Мада признаје да је реч о „првенцу“, аутор приказа одмах улази у контрадикцију тврдећи да то није „пионирски подухват у правом смислу те речи, јер по садржини и концепцији подсећа на један ранији уџбеник истог аутора...“. Др П. Илић је овде у праву, јер је мој ранији уџбеник „Увод у државну безбедност“ (ВШУП, Београд, 1. издање, 1994, и 2. издање, 2000) послужио као окосница „Националне безбедности“.

³ Саша В. Мијалковић, Национална безбедност, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2009.

Пошто се овде не види образложење разлога, дужан сам да кажем да је, трансформацијом полицијског школства, а на основу теоријских достигнућа у свету, извршено преименовање дотадашњег предмета „Систем државне безбедности“ у предмет „Национална безбедност“.⁴ Из тих разлога је актуелизовани садржај у највећем делу пребачен из старе у нову наставно-научну дисциплину, уз додату потпуно нову 1. главу под називом „Теоријски оквири националне безбедности“ (стр. 13–73).⁵ Друга глава под називом „Обавештајна служба – основна категорија изучавања“ представља актуелизовану и проширену верзију ауторских дугогодишњих истраживања, а иновацију представља трећа глава под називом „Савремени национални обавештајно-безбедносни системи“ (стр. 169–328) која се бави националним системима безбедности релевантних држава са становишта наше националне безбедности. Овде морам да напоменем да је она плод истраживачког пројекта после 2000. године, чији сам био предводник, која је преточена у монографију „Безбедност света – од тајности до јавности“,⁶ која је послужила као теоријска подлога трансформацији бившег Ресора државне безбедности МУП-а у Безбедносно-информативну агенцију. Примедба др П. Илића да, рецимо, тој глави није било места у уџбенику „Национална безбедност“, не стоји јер су системи националне безбедности, поред изучавања изазова, ризика и претњи, упоришна тачка у теоријском изучавању сваке националне безбедности. Мој методолошки приступ био је на линији савремене теоријске мисли у свету и, за разлику од његових схватања, покушај да се направи радикалан отклон у домаћој теорији у односу на традиционална интерпретирања безбедности из друге половине 20. века, укључујући и бившу концепцију општенородне одбране и друштвене самозаштите у некадашњој заједничкој држави.

Следећа група оспоравања у приказу односи се на „питање јасноће и разумљивости садржаја...“. Користећи се окоштало фразом да има бројних примера, а да због недостатка простора износи само карактеристичне, уз дидактичка подучавања шта се од аутора очекује, др П. Илић полази од цитирања ауторске дефиниције „националне безбедности“. Он оцењује ту дефиницију као „лоше срочену, лоше изведену...“ али не даје ни један аргумент због чега и шта је то са чиме се не слаже? Једноставно, цитира дефиницију, изнесе своје мишљење, а не наведе ни један аргумент у прилог свом мишљењу.⁷

У литератури је, иначе, присутно мноштво дефиниција националне безбедности, при чему је пут у раскривању битних елемената појма доста компликован и, не ретко, подложен странпутицама и нејасноћама. Исто тако, отвара се и дилема

⁴ Исто тако, треба истаћи да је у спајању бивше Више школе унутрашњих послова и Полицијске академије у једну нову високообразовну институцију - Криминалистичко-полицијску академију, са процесом конституисања и њеног уласка у акредитацију у том периоду, силабус програма предмета „Национална безбедност“, у контексту других безбедносних дисциплина, био верификован и на катедри и на већу.

⁵ Напомињем да је овај део публикован и у коауторској књизи: Андреја Савић, Љубомир Стајић, Основи цивилне безбедности, УСБЕ, Нови Сад, 2006), што је наведено у фусноти.

⁶ Др Андреја Савић, Милан Делић, мр Младен Бајагић, Безбедност света – од тајности до јавности, Институт безбедности, Виша школа унутрашњих послова, Полицијска академија, Београд, 2002.

⁷ Сличан стил у закључивању већ је био виђен у поменутој књизи П. Илића *Српска православна црква и тајна Дахау: мит и истина о заточеништву патријарха Гаврила и епископа Николаја у концентрационом логору Дахау*, она је препуна израза типа „можда је“, „по свему судећи“, „изгледа“, „мада нема довољно података“ и сл.

како унутар безбедносних дисциплина прићи интердисциплинарној разради тог феномена. На то је и указао аутор књиге који је, на бази анализе бројних теоријских школа и мноштва теоретичара, дао један могући приступ националне безбедности са становишта стратегија безбедности савремених националних држава.

У делу који се односи на теоријска схватања националне безбедности и на основу чега је аутор уџбеника извео своју дефиницију националне безбедности, наведени су бројни аутори и дела у око осамдесетак фусота, као и у одабраној литератури уџбеника.⁸ Др П. Илић у свом „критичком осврту“ уопште не улази у третирање бројних теоријских праваца који су класификовани на ограничене државно оријентисане приступе и неограничене државно оријентисане приступе.⁹ У оквиру првих анализирао сам теоријске правце реализам/неореализам и неолиберализам/неоинституционализам, као и ране варијанте студије мира које имају своје корене у идеализму. У оквиру других разматрао сам теоријске правце који потврђују утицај других нивоа и јединица анализе на државу и због тога шире одређују како би држава требало да буде обезбеђена (у њих можемо убројати неке касније варијанте студија мира и делове политички оријентисаних корпуса аргумената). Мој приступ у уџбенику се, у одсуству валидне домаће научно утемељене безбедносне доктрине, у време када је писан, ослонио на изворне радове претежно англосаксонске теорије, која у највећој мери прати процесе глобализације и глобализма у области безбедности. У таквом методолошком приступу, од дефинисања опште безбедности и система безбедности дошао сам до теоријских схватања националне безбедности у проширеном значењу, које сам поткрепио анализом односа националне безбедности према глобалној и међународној (регионалној), односно према друштвеној и појединачној (људској) и приватној безбедности.

У оквиру „критичког осврта“ не наводе се ни теоријски правци ни релевантни теоретичари из те области, нити др П. Илић показује разумевање за свуда прихваћену парадигму изазова, ризика и претњи безбедности са становишта државних и националних интереса, која се налази у свим стратегијама националне безбедности савремених држава. Аутору књиге су се, овде, отвориле неке дилеме, пре свега, да ли је приказивачу књиге познат спектар теоријских праваца и школа на основу чега је рађен овај део у уџбенику? Очигледно да није, јер у ономе што је он селектирао, укључени су ставови и тезе еминентних светских теоретичара и праваца, које је аутор уџбеника са дужним методолошким поступком користио у личном теоријском промишљању и обликовању уџбеника. Да их је др П. Илић проучавао не би ушао у овакву „замку“ и себе довео у позицију филолога који то није, и теоретичара области који то није, да на нивоу приказа просуђује о материји која му је недовољно позната.

⁸ Ако аутору приказа већ нису били познати светски признати аутори као што су Buzan, Baylis, Morghentau, Teririff, Krasner, Kegly, Vitkof, Clark, Jervis, Brouwn и многи други, могао је да се информисе у једној од сјајних домаћих студија у протеклој деценији (Драган Симић, Наука о безбедности – савремени приступи безбедности, Београд, Службени лист, 2002).

⁹ Ради се о идеје групе аутора (Terriff, Tery, Croft, Stuart, James, Lucy, Morgan, Patrik, M., Security Study Today, Cambridge, Polity press, 1999, pp.10-28, 168-189) коју сам на модификован начин третирао у поимању националне безбедности. Наравно да у теорији има и других идеја, али сам се определио за ауторски приступ о „безбедности оријентисаној на државу“.

По овој матрици аутор приказа даље износи истргнуте цитате из текста, чиме се губи смисао целине контекста, са цитирањем конкретне странице и болдовањем оних речи за које сматра да су нејасне. Из бројних цитата које по личном нахођењу наводи, а без икаквог конкретног анализирања, он ставља примедбу на јасноћу излагања у првих стотину страна, да би констатовао да се након тога „нагло смањује број конфузних и нејасних реченица и формулација...“

У завршном делу приказа, под тачкама 4–6, аутор посвећује пажњу техничким примедбама (словне и бројчане грешке у неким именима и датумима, „стилске одлике и граматичку и правописну (не)коректност“ и сл.). Осим тих техничких грешака, као разлоге за његов осврт, наводи и „неке крупне грешке у цитирању коришћене литературе и у употреби фуснота“. При том користи изразе као што су „катастрофално парафразирање“, „кап у мору сличних грешака“, „непажљиво“, „несавесно“, „нестручно“. Основни извор за илустрације својих тврдњи аутор приказа је нашао у поглављу „Историјат обавештајних служби“ (стр. 95–106, или на 11. страница од укупно 336). Интересантно је да др П. Илић овде улази у контрадикцију у односу на своју тврдњу да том поглављу није место у књизи, али очигледно не може да одоли, а да не „поентира“ у навођењу грешака техничке природе.

У анализи пропуста техничке природе, уз пропратну констатацију да „има много материјалних грешака и пропуста“, која се као „поштапалица“ протеже од почетка до краја текста у „обрушавању“ на аутора, др П. Илић дозвољава могућност да аутор можда и није одговоран за то, јер „... иду на душу лектора“. Добро је познато да у сваком издавачком подухвату постоји подела одговорности између аутора и издавача и да је сваки аутор, пре свега, одговоран за теоријски допринос са становишта интелектуалне својине и оригиналности, а не за пропусте техничке природе. У том „кризерском инжењерингу“, вештим „спиновањем“ (не)оправданих примедби, све се, ипак, сваљује на аутора, чиме се враћамо на почетак овог реаговања и идејну замисао аутора тог приказа.

Шта, после свега, рећи на крају?

Чини ми се да се објављивањем оваквог текста отварају нека питања више димензионалног карактера: са становишта уређивачке политике, (зло)употребе права на јавну реч и слободу објављивања, временске дистанце од објављеног дела, (не)компетентности оних који нуде своје или „наручене“ приказе теоријским часописима и публикацијама, неетичким и субјективним побудама таквих приказивача, до евентуалне манипулације према циљним метама.

У контексту једне специфичне атмосфере у савременом медијском простору, са разним „спиновањима“ информација, изражавам бојазан да се таква „таблоидна“ атмосфера не прелије и у до сада незагађени научнотеоријски простор, у којем „критички осврт“ прераста у „критизерски инжењеринг“. То је и разлог што сам се одлучио на ово реаговање. А место и допринос сваког од нас који се бавимо науком неће мерити овакви прикази, нити појединци, већ најшира и компетентна научна јавност.